

Смертна кара: юрисдикція людська чи Божа?

ВІКТОРІЯ СЕМЕНОВА

19 ГРУДНЯ 2018

Хто вирішує про час і місце смерті людини? Чи людська спільнота, обурена жорстоким нехтуванням справедливістю, не має іншого способу її відновити, крім застосувати смертну кару? Щоб відповісти на ці питання, потрібно зрозуміти, у чиїх руках і наскільки лежить відповідальність за людське життя. Про це ми й спілкувалися з викладачем моральної теології в Домініканському філософсько-теологічному коледжі святого Томи отцем Міхалом Мрозеком ОР.

Фото: Lawrence OP

– Юридична наука, зокрема канонічне право, знає такі поняття, як «*ius divinum*» і «*lex humanae*». Що це таке і як вони пов'язані?

– Традиція Церкви розрізняє такі види права: природне, світське й об'явлене – старе і нове – й вічне.

Природне право пов'язане з людською природою: право на життя, на приватну власність, на релігійну свободу, на вільний вибір життєвої дороги тощо. Саме з огляду на природу цих прав після Другої світової війни вирішили не так закріпити ці права у площині світських законів, як задекларувати їх, визнаючи, що вони походять із самої природи людини.

Світське, або людське, право (*lex humanae*) – це те, з чим ми найчастіше асоціюємо право як таке: встановлене державою та її органами, охорону якого забезпечують судові органи.

Найчастіше юристи редукують право суто до світського, яке встановила людина, – це так званий юридичний позитивізм.

Коли ми не сприймаємо Бога як джерело права, наше сприйняття обмежується природним і світським правом. Проте цього не достатньо ні для життя, ні для спасіння. Ми потребуємо Божого об'явлення й допомоги. Бог приходять до людини, яка вчинила первородний гріх і схильна слабкостей, даючи Мойсеєві об'явлене право Боже (*ius divinum*). Ним Бог нагадує споконвічні істини й укріплює людину, яка через затемнення серця й зісутість втратила здатність розрізняти добро і зло. Так ми отримали Декалог – своєрідну форму союзу з Богом. Христос же дає нам нове право, яке внутрішньо залучає нас і робить здатними до праведного життя.

Нарешті, вічне право – це найвище з усіх прав, яке нам найскладніше зрозуміти. Це право, що об'єднує у вічному Бозі всі інші права, це право самого Бога, Який мудро провадить нас до спільного блага, проявляючи одвічне право у Своєму Слові – у Христі. Інакше кажучи, це найвище право, джерело якого – Творець. Ми доволі рідко мислимо такими категоріями, проте право є величним задумом Бога Отця і становить частину Божого Провидіння. Завдяки цьому наш світ упорядкований (*ordo*), хоча ми й не одразу це зауважуємо: аналогічно до фізичних законів існують закони духовні, яким ми всі підвладні. Таке вище право – це, наприклад, відповідальність перед Богом за добро і зло – людина не лише вільна, а й відповідальна за свою свободу й наслідки своїх виборів.

– Що таке кара? Чим відрізняється поняття кари в Божому праві й у світському?

– Поняття кари тісно пов'язане з поняттям вини. Вина – це свідоме скоєння якогось зла. Скоєне зло волає про справедливість й відновлення порушеного ладу, тобто про виправлення зла. Кара, накладена на винного, має на меті його покаяння та виправлення того зла, яке він учинив.

Оптимальна ситуація, коли винний сам жалкує про свій вчинок, хоче виправити кривду та відшкодувати збитки. На жаль, таке трапляється вкрай рідко. Частіше винний тішиться зі шкоди, завданої комусь, наприклад, у результаті обману чи насильства.

Бог уже сьогодні хоче пробачити нам зло. Він ставить для цього прозорі вимоги: маємо визнати те, що фактично становить нашу вину, навернутися,

відшкодувати, просити пробачення та прийняти його з вірою. Живучи цим пробаченням, маємо стати його свідками для інших.

Якщо хтось не хоче добровільно відшкодувати збитки, спільнота має право застосувати кару – і то так, аби відновити суспільний порядок. Тут варто розуміти, що кара відрізняється від помсти. Помста – це прагнення скривдженої людини відплатити злочинцеві, задоволення від його упокорення, приниження, знищення. Вона не відновлює справедливості, а лише збільшує хаос, безправ'я й помножує насильство. Тому Христос наполягає на розірванні ланцюга кривди й ненависті через пробачення, нову справедливість, джерело якої – Він Сам.

Боже право вчить, що так чи інакше всі – особи й суспільства – відповідатимуть за вчинене добро і зло перед трибуналом Христа. Маємо можливість уникнути вироку за злі вчинки, якщо визнаємо Боже право й почнемо ним жити вже зараз. Бог уже сьогодні хоче пробачити нам зло. Він ставить для цього прозорі вимоги: маємо визнати те, що фактично становить нашу вину, навернутися, відшкодувати, просити пробачення та прийняти його з вірою. Живучи цим пробаченням, маємо стати його свідками для інших. Така Божа справедливість – це дар, що відновлює найглибший мир: серця й совісті. З Божої волі деякі гріхи, наприклад, проти життя чи проти чистоти, самі породжують болісні наслідки й можуть вимагати довшого процесу зцілення.

На відміну від Божого права, людське – це спосіб упорядкувати життя нашою мірою. Ця міра недосконала, однак необхідна, щоб забезпечити нормальне функціонування суспільства, адже часто саме страх перед покаранням утримує людей від того, щоб чинити зло. Тож світське право керується в застосуванні карі людським розумінням справедливості, аби забезпечити елементарний суспільний лад, не залишити злочинців безкарними й не дозволити самосуду. У світському праві маємо відбиток об'єктивного порядку взаємозалежності вини й карі.

Право й покарання мають педагогічний і лікувальний характер. Педагогічний, бо виховують у людях відповідальність за себе й інших, і лікувальний, бо часто лише під впливом карі особа глибше замислюється про себе і свою поведінку.

– Чим є смертна кара в *ius divinum*, а чим – у *lex humanae*?

– Світське право віками застосовувало смертну кару. Це результативний засіб, який відлякує від зла й навчає поважати владу, про яку нагадує святий Павло: «Вона бо – слуга Божий, тобі

на добро. А як ти чиниш зло, то бійся, бо не дарма меч носить» (Рим 13, 4).

Християнство творило новий порядок любові та прощення у світі, де смертна кара була звичним явищем, і Христові вірні іноді навіть відмовлялися сповіщати про отриману шкоду, щоб злочинець міг уникнути смертної кари.

Якщо ж говорити про об'явлене Боже право, то Старий Завіт застосовує смертну кару за найтяжчі гріхи. У книзі Чисел (25, 6-13) читаємо про Пінхаса, сина священика: обурений тим, що один з ізраїльтян узяв мідіанку за дружину й цим призвів до публічного згіршення, він убив обох і за це отримав схвалення. Отець професор Марек Єжи Углож зауважує, що смертна кара була передбачена також за ідолопоклонство (Лев 24, 15), зоофілію (Вих 22, 18; Лев 18, 23; Втор 27, 21), гомосексуальні стосунки (Лев 18, 22; 20, 13), інцест (Лев 18, 29; 20, 11.14), перелюб (Лев 20, 10; Втор 22, 22), убивство батьків і прокльони щодо них (Вих 21, 15.17; Лев 20, 9).

Проте Новий Завіт не схвалює смертної кари. У промовистій сцені Ісус рятує від виконання смертного вироку жінку, яку спіймали на перелюбі (Йн 8, 3-11). Християнство творило новий порядок любові та прощення у світі, де смертна кара була звичним явищем, і Христові вірні іноді навіть відмовлялися сповіщати про отриману шкоду, щоб злочинець міг уникнути смертної кари. Святий Григорій Назіанський переконував єдиновірців: «Не закидаймо смоківниці, що вона неплідна й надаремно займає місце, бо ж ще її може зцілити дбайливий догляд досвідченого землероба» (Лист 77).

Тому не дивно, що Катехизм Католицької Церкви – навіть до змін, які запровадив Папа Франциск, – сприймав смертну кару як щось екстраординарне, неприпустиме за звичайних умов. Нещодавні зміни стосуються тільки винятків: якщо Йоан Павло II висловлював надію, що смертна кара вже не потрібна, то Папа Франциск перетворив цю надію на впевненість – смертна кара неморальна, тому потрібно рішуче наполягати, щоб її взагалі ніде не застосовували.

Отак каже соціальна доктрина Церкви. Проте треба пам'ятати, що вона становить моральне вчення, що впливає з християнської віри. Іновірці та світська культура не мусять визнавати її

постулатів. Кожен світський правовий порядок виник, розвивався й існує по-своєму. І тому зміни, які вніс Папа, мають спонукати християн долучатися до правових і суспільних перетворень, які дозволять замінити смертну кару тими засобами, які – перефразовуючи святого Григорія – дають злочинцям час для навернення.

– Хто може виносити вирок смертної кари в *ius divinum* і в *lex humanae*?

Бог – єдиний, хто вирішує про моє життя і смерть, обирає найкращий час для моєї смерті та для смерті кожної людини. Тому наш обов'язок – оберегати людське життя від зачаття й до природної смерті, яку дає Бог, поважаючи час, який визначили не ми, а Він.

Нещодавні зміни стосуються тільки винятків: якщо Йоан Павло II висловлював надію, що смертна кара вже не потрібна, то Папа Франциск перетворив цю надію на впевненість – смертна кара неморальна, тому потрібно рішуче наполягати, щоб її взагалі ніде не застосовували.

Варто також нагадати, що Бог на початку застеріг людину про те, що кара за гріх – смерть. Тому смерть – це не випадковість, а наслідок Божого вироку: бунтуючи проти Бога, від якого отримала фізичне й духовне життя, людина в межах покути за бунт починає підлягати законам часу і тління, а зрештою – смерті. Проте Сам Бог в особі Єдинородного Сина хоче прийняти цю кару й остаточно відкупити людину, визволивши як від гріхів, так і з-під влади смерті.

– У законодавстві деяких держав досі є смертна кара. Чи можна сказати, що їхнє писане людське право узурпує те, що належить праву Божому?

– Для світу моральне вчення Церкви завжди було важливе, світ зважав на нього. Те, що Церква вважає смертну кару неморальною, нагадує, що, можливо, час із цим покінчити й пошукати інших, ліпших способів відновлення суспільної справедливості. Сподіваймося, що діяльність людей доброї волі призведе до скасування смертної кари чи принаймні до радикального обмеження її застосування – особливо зважаючи на те, що так можуть карати найшляхетніших людей, як-от було з Сократом в античній Греції. Світська влада, справді, може узурпувати смертну кару – і в багатьох випадках нею зловживає.

Віра навчає нас, що найбільша перемога над злом – це перемога Христа на хресті, Його добровільна й невинна жертва. Людина, яка добровільно віддає життя за ближнього, як, наприклад, святий Максиміліан Кольбе, покорою перемагає пиху, любов'ю – ненависть, шляхетністю – брехню, ніжністю – насилля. Може, у питанні смертної кари йдеться саме про це: не відомстити за зло, а бути готовим пробачити й першим ініціювати процес поєднання? Згадаймо святого Йоана Павла II, який розмовляв із Алі Агджею. Може, саме так і треба чинити нам усім.

ВІКТОРІЯ СЕМЕНОВА

19 ГРУДНЯ 2018